

Gdańsk, 27 lipca 2023 r.

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgr Natalii Ziółkowskiej

**Dobrostan eudiamonistyczny i hedonistyczny rodziców dzieci chorujących
onkologicznie w dwóch warunkach sytuacyjnych: weryfikacja mediacyjnej roli
religijnych i niereligijnych strategii radzenia sobie ze stresem**

napisanej pod kierunkiem dr hab. Ewy Gruszczyńskiej, prof. U SWPS

na Wydziale Psychologii Uniwersytetu SWPS

Doktorantka swoją rozprawę poświęciła zagadnieniom niezwykle rzadko prezentowanym w literaturze, a odnoszącym się do roli religijnych i niereligijnych strategii radzenia sobie ze stresem oraz dobrostanu eudiamonistycznego i hedonistycznego rodziców dzieci chorujących onkologicznie w kontekście współistnienia różnych źródeł stresu z uwzględnieniem dwóch warunków sytuacyjnych: choroby onkologicznej dziecka vs choroby onkologicznej dziecka w warunkach pandemii COVID-19.

Dotąd badacze rzadko skupiali się na zasobach rodziców dzieci z chorobami przewlekłymi, w tym onkologicznymi, bardziej interesując się samym dzieckiem, jednakże wiadomo, że zgodnie z systemowym paradygmatem, każde wydarzenie, które odbiega od przyjętych w rodzinie standardów działania (w tym każda choroba w rodzinie, a przede wszystkim choroba dziecka), wywiera ogromny wpływ na zachowanie każdego z jej członków zmieniając je, wywołując zmiany w całym systemie rodzinnym (np. napięcie i zburzenie jej prawidłowego funkcjonowania), narażając go na silny stres.

Pandemia COVID-19 dodała nowy kontekst stresowy do życia rodziców chorych dzieci, nie powodując wykluczenia innych stresorów, niezależnych od pandemii, a wręcz dodała istotne

nowe, związane z chorobą i chorowaniem, choćby zmianami w funkcjonowaniu systemów opieki zdrowotnej.

Sytuacja choroby onkologicznej dziecka w trakcie pandemii COVID - 19 mogła prowadzić do kumulacji obciążenia stresowego, stresory specyficzne dla opiekuna czyli choroba dziecka, współistniały ze stresorem niespecyficznym, dotyczącym całej populacji.

Ponieważ, co podkreśla Badaczka, subiektywny dobrostan rodziców dzieci z chorobami nowotworowymi jest niższy aniżeli u rodziców dzieci zdrowych, zważywszy na niską kontrolę tej sytuacji, istotną rolę może odgrywać religijne i niereligijne radzenie sobie, realizujące funkcję skoncentrowaną na znaczeniu. Ważnym i niezbadanym w tym kontekście obszarem jest sytuacja interakcji stresorów (choroba dziecka i pandemia COVID-19) w przypadku rodziców dzieci chorujących na choroby nowotworowe.

Już samo podjęcie się tego zamierzenia zasługuje na uwagę, w tym miejscu postaram się pokazać oryginalność zamierzeń badawczych Autorki dysertacji oraz zwrócić uwagę na metodologiczne założenia pracy.

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PRACY

Przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska ma postać klasycznej dysertacji. Dysertacja liczy 185 stron, ma układ typowy dla prac o charakterze teoretyczno-empirycznym. Zawiera streszczenie w języku polskim i angielskim, dobrze wprowadzające do problematyki pracy *Wprowadzenie*, cztery rozdziały teoretyczne *Problematyka radzenia sobie ze stresem. Koncepcja religijnych i niereligijnych strategii radzenia sobie ze stresem, Dobrostan psychologiczny w ujęciu eudajmonistycznym i hedonistycznym, Psychologiczne i kliniczne aspekty funkcjonowania rodziców w sytuacji choroby nowotworowej dziecka, Pandemia COVID 19 jako dodatkowe źródło stresu dla rodziców dzieci chorujących onkologicznie* oraz cztery rozdziały empiryczne (*Uzasadnienie podjętego zagadnienia i problematyka badań własnych, Metoda, Wyniki, Dyskusja wyników*). Dysertację kończy *Podsumowanie, Literatura cytowana, Spis rysunków, Spis tabel oraz Załączniki*.

Układ pracy oraz struktura podziału treści jest prawidłowa.

Tytuł pracy odpowiada treściom w niej zawartym, jest stylistycznie oraz metodologicznie prawidłowy, daje potencjalnemu czytelnikowi wskazówkę, jakiego obszaru eksploracji naukowej dotyczy dysertacja.

Wprowadzenie bardzo dobrze wprowadza w problematykę pracy.

Rozdział pierwszy, *Problematyka radzenia sobie ze stresem. Koncepcja religijnych i niereligijnych strategii radzenia sobie ze stresem*, Badaczka poświęciła ważnym dla podjętej problematyki pracy zagadnieniom, odnoszącym się do najważniejszych i mających znaczenie dla rodziców dzieci zmagających się z chorobami onkologicznymi, koncepcji stresu i radzenia sobie.

Autorka z dużym znanstwem prezentuje różne koncepcje, m.in. poznawczo-transakcyjne ujęcie Lazarusa i Folkman, czy koncepcję radzenia sobie ukierunkowanego na znaczenie Folkman i Moskowitz, pokazując zarówno znaczenie tej koncepcji dla podjętej problematyki badań, ale i jej słabsze strony. Autorka podkreśla wyraźnie rolę religijnych i niereligijnych strategii radzenia sobie ze stresem, opierając się m.in. na koncepcji Pargamenta religijnego radzenia sobie.

Rozdział ten jest znakomicie opracowany, Doktorantka nie przyjmuje arbitralnie opisywanych koncepcji, ale potrafi wskazać ich walory jak i ograniczenia, odnosząc je do poruszanej w dysertacji problematyki.

W rozdziale drugim, *Dobrostan psychologiczny w ujęciu eudajmonistycznym i hedonistycznym*, Autorka definiuje dobrostan psychiczny zgodnie z ujęciem Dienera, przechodząc do rozumienia dobrostanu w ujęciu dwóch systemów filozoficznych: hedonistycznego i eudajmonistycznego, by następnie analizować powiązania pomiędzy dobrostanem eudajmonistycznym a religijnością a duchowością.

Rozdział jest bardzo dobrze napisany, stanowi dobry pomost do kolejnego, trzeciego rozdziału, *Psychologiczne i kliniczne aspekty funkcjonowania rodziców w sytuacji choroby nowotworowej dziecka*. W rozdziale tym badaczka skupia się na sytuacji rodziców dzieci z chorobą nowotworową, wskazując nie tylko na silny dystres, objawy lęku, depresyjności, a nawet stres potraumatyczny, co obniża dobrostan hedonistyczny, ale też, zgodnie z ujęciem systemowym, zauważa zachodzące zmiany w funkcjonowaniu całej rodziny, podkreślając, że diagnoza choroby nowotworowej zaburzać może system rodzinny w znaczący sposób, na dodatek przez długi okres czasu. Jednocześnie autorka podkreśla możliwość doświadczania

przez rodziców dzieci z chorobami onkologicznymi pozytywnych zmian w różnych obszarach swego życia, w szczególności w obrębie poszukiwania znaczenia, sensu życia oraz zmian w relacjach społecznych, co z kolei wskazuje na zmiany w obrębie dobrostanu eudajmonistycznego. Jednocześnie Badaczka zauważa niewielką liczbę badań w obszarze radzenia sobie skoncentrowanego na znaczeniu w grupie rodziców chorych onkologicznie.

Zdając sobie sprawę, że chorowanie w czasie pandemii może stanowi dodatkowe źródło stresu dla rodziców dzieci z chorobami onkologicznymi, autorka, kolejny, 4. rozdział *Pandemia COVID 19 jako dodatkowe źródło stresu dla rodziców dzieci chorujących onkologicznie* poświęciła temu zagadnieniu. Treści zawarte w tym rozdziale pokazują, jak silnie stresową sytuacją okazała się sama pandemia COVID - 19, choć wyraźna jest tu także rola różnic indywidualnych, w tym demograficznych. Dodatkowe źródło stresu, tj. choroba dziecka w warunkach pandemii COVID - 19 chociaż rzadko badane, ukazuje złożoność tego zjawiska, wskazując raczej na chorobę nowotworową, a nie samą pandemię jako główną źródło stresu dla małych pacjentów i ich rodziców.

Treści zawarte w części teoretycznej są spójne wewnętrznie i adekwatnie dobrane, nie tylko do tytułu pracy doktorskiej, ale są także zgodne z problemami zasygnalizowanymi w tytułach rozdziałów oraz podległych im podrozdziałów. Rozważania teoretyczne zostały oparte na odpowiednio dobranej literaturze przedmiotu, nie tylko polskiej, ale także anglojęzycznej.

Język jakim posługuje się Autorka pracy jest komunikatywny i poprawny stylistycznie, co czyni pracę interesującą i wartościową również pod względem merytorycznym.

Zwraca uwagę wnikliwość psychologiczna prezentowanych zagadnień, odwaga w krytycznej, acz wyważonej ocenie koncepcji opracowanych przez autorytety, dojrzałość w przekazywaniu informacji.

Oceniana część teoretyczna pracy doktorskiej stanowi bardzo dobrą podstawę teoretyczną do sformułowania celów i problemów badań oraz odpowiadających im pytań i hipotez badawczych.

OCENA ROZPRAWY, REALIZACJI CELU BADAŃ I ORYGINALNEGO WKŁADU AUTORKI

Głównym celem niniejszego projektu badawczego jest analiza różnic w zakresie dobrostanu w ujęciu eudajmonistycznym i hedonistycznym oraz obszarze strategii religijnego i niereligijnego radzenia sobie ze stresem w odniesieniu do nadawania znaczenia u rodziców dzieci

chorujących onkologicznie w trakcie pandemii COVID-19 w porównaniu do rodziców dzieci chorujących na nowotwór przed pandemią oraz rozpoznanie mechanizmów obserwowanych różnic. W ramach rozpoznania mechanizmów obserwowanych różnic Autorka za cele pracy postawiła weryfikację pośredniczącej roli religijnych i niereligijnych strategii radzenia sobie ze stresem w relacji między warunkami kumulacji stresorów a dobrostanem w obu ujęciach. Istotne dla niej było poszukanie odpowiedzi na pytanie, czy opisywane mechanizmy są uniwersalne, czy też i w jakim stopniu zależą od warunków sytuacyjnych, stanowiących dodatkowej źródło stresu.

Doktorantka swoje badania oparła na dobrze zweryfikowanych modelach teoretycznych: w tym poznawczo-transakcyjnym modelu radzenia sobie ze stresem Lazarusa i Folkmann (1984), modelu tworzenia znaczeń Park i Folkman (1997), z późniejszym rozwinięciem Park (2007, 2022), koncepcji tzw. pozytywnego i negatywnego religijnego radzenia sobie Pargamenta (1997, 2008, 2011), teorii dobrostanu w ujęciu hedonistycznym Dienera (1984), teorii dobrostanu w ujęciu eudajmonistycznym Ryff (1989).

Postawiono 9 hipotez badawczych, cztery dotyczyły porównań dobrostanu w ujęciu eudajmonistycznym i hedonistycznym oraz religijnych i niereligijnych strategii radzenia sobie ze stresem pomiędzy grupami rodziców dzieci chorujących onkologicznie badanych przed i w trakcie pandemii COVID-19. Następnie założono pośredniczącą rolę religijnych i niereligijnych strategii radzenia sobie ze stresem w relacji między warunkami sytuacyjnymi a dobrostanem w obu ujęciach, co badaczka ujęła w pięciu hipotezach dotyczących efektu mediacyjnego. Hipotezy zostały prawidłowo sformułowane i mają oparcie w literaturze przedmiotu.

Cele pracy zostały przez Badaczkę zrealizowane z wykorzystaniem różnorodnych metod badawczych, do których należą:

- Skala Dobrostanu Psychicznego (Ryff, 1987) w polskiej adaptacji D. Kroka (2009);
- Skala Satysfakcji z Życia SWLS (Diener i in., 1985) w polskiej adaptacji Z. Juczyńskiego (2009);
- Kwestionariusz Emocji KSE (Gruszczyńska i in., 2017);
- Skala Religijnego Radzenia Sobie w wersji skróconej (Brief RCOPE, Pargament, 1997, 2011) w polskiej adaptacji Jarosza (2011);

- 3 podskale pozytywne przewartościowanie, zwrot ku religii oraz obwinianie siebie z Mini-COPE (Carver i in., 1989) w polskiej adaptacji Juczyńskiego i N. Ogińskiej-Bulik (2009);
- Skala Center for Epidemiologic Studies Depression Scale CES-D (Radloff, 1977) w polskiej adaptacji Jankowskiego (2016);
- ankieta socjodemograficzna oraz kliniczna własnego autorstwa.

Wszystkie metody i narzędzia badawcze są trafnie dobrane.

Na przeprowadzenie badania uzyskano zgodę Komisji Etyki Uniwersytetu SWPS (5/2019, aneks 43/2022).

Koncepcja zaplanowanych badań nie budzi jakichkolwiek zastrzeżeń formalnych, a z wielu względów jest ważna z poznawczego punktu widzenia.

W dwóch badaniach wzięło udział łącznie 310 rodziców chorujących onkologicznie w trakcie procesu leczenia, w tym 197 rodziców dzieci chorujących onkologicznie przed pandemią i 113 rodziców dzieci z chorobą onkologiczną w trakcie pandemii COVID-19.

Zastosowano adekwatne do celów pracy analizy statystyczne, w tym zaawansowane.

Przeprowadzone badania przyniosły ważne ustalenia, m.in. to, że pozytywne przewartościowanie nie jest tym samym, co pozytywne religijne radzenie sobie; potwierdzono także pośredniczącą rolę negatywnego religijnego radzenia sobie w relacji między warunkami sytuacyjnymi a dobrostanem zarówno w ujęciu eudajmonistycznym jak i hedonistycznym.

Przeprowadzona dyskusja wskazuje na dużą interdyscyplinarną wiedzę Badaczki, wnikliwość psychologiczną oraz umiejętność krytycznej analizy problemu. Jednocześnie uwidacznia się duża umiejętność analizy i syntezy.

Dysertacja mgr Natalii Ziółkowskiej wychodzi naprzeciw trudnym wyzwaniom. A ponieważ w takim ujęciu nie podejmowano dotąd żadnych badań jest pracą oryginalną, podejmującą istotną i nader aktualną problematykę, także z perspektywy dużego znaczenia społecznego.

Oceniając całościowo rozprawę doktorską pragnę w tym miejscu podkreślić jej mocne strony, czyli:

1. bardzo dobrze przygotowany przegląd badań;

2. zaproponowanie bardzo dobrze osadzonego w literaturze i dobrze opracowanego modelu badawczego, dotyczącego zależności pomiędzy analizowanymi zmiennymi, tj. pośredniczącej roli religijnych i niereligijnych strategii radzenia sobie ze stresem w relacji do dobrostanu w ujęciu eudajmonistycznym i hedonistycznym z doświadczeniem kumulacji stresorów (choroba dziecka onkologiczna dziecka w trakcie pandemii COVID-19 vs przed pandemią);
3. innowacyjny, oryginalny charakter badań;
4. ocena dobrostanu eudajmonistycznego i hedonistycznego w dwóch warunkach sytuacyjnych: pandemii COVID-19 i przed pandemią
5. jednoczesna analiza religijnego i niereligijnego radzenia sobie skoncentrowanego na znaczeniu, co pozwoliło na uzyskanie efektów specyficznych, wychodzących poza wariację wspólną konstruktów;
6. społeczną wagę podjętych problemów;
7. brak zastrzeżeń natury metodologicznej co do przeprowadzonych badań, które zostały zaplanowane, zrealizowane i zanalizowane bardzo starannie;
8. dotarcie do dużej, starannie wyselekcjonowanej liczby piśmiennictwa;
9. pokazanie bardzo wartościowych rezultatów;
10. przełożenie wyników na aplikacyjność - w odniesieniu do tworzenia interwencji dla rodziców dzieci z przewlekłą chorobą onkologiczną, z adekwatnym zrozumieniem złożoności procesów nadawania znaczenia sytuacjom stresującym.

Rozprawa w zasadzie nie zawiera uchybień. Szkoda, jedynie, że Badaczka najprawdopodobniej nie zarejestrowała swych badań w bazie ClinicalTrials.gov, co ułatwiłoby publikację tych wartościowych wyników w czasopismach światowych, do czego ogromnie zachęcam Autorkę.

Uzyskane przez Doktorantkę wyniki, poddane badawczej analizie, wypełniają oczekiwania recenzenta odnośnie do kwalifikacji poznawczej i poziomu rozprawy naukowej, w tym wypadku doktorskiej, pozwalając na jej bardzo pozytywną ocenę.

Całość rozprawy, w tym dyskusja wyników, potwierdzają, że Doktorantka posiada dużą wiedzę interdyscyplinarną, przede wszystkim psychologiczną, medyczną, pozwalającą na bardzo szczegółową analizę uzyskanych wyników, dowodzi krytycznego sposobu myślenia Autorki.

Pokazuje też, iż Badaczka posiada dużą świadomość ograniczeń badań własnych, pokazuje też możliwe kierunki dalszych badań.

Rozprawa doktorska jest pracą oryginalną, w której Doktorantka rozwiązuje postawiony problem w sposób, który potwierdza jej umiejętności do prowadzenia pracy naukowej.

Biorąc powyższe pod uwagę, stwierdzam, że przedłożona mi do recenzji dysertacja mgr **Natalii Ziółkowskiej DOBROSTAN EUDIAMONISTYCZNY I HEDONISTYCZNY RODZICÓW DZIECI CHORUJĄCYCH ONKOLOGICZNIE W DWÓCH WARUNKACH SYTUACYJNYCH: WERYFIKACJA MEDIACYJNEJ ROLI RELIGIJNYCH I NIERELIGIJNYCH STRATEGII RADZENIA SOBIE ZE STRESEM** w pełni spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim, zgodnie z Ustawą o tytułach i stopniach naukowych.

Mam więc zaszczyt przedstawić Radzie Dyscypliny Psychologia Uniwersytetu SWPS wniosek o dopuszczenie mgr **Natalii Ziółkowskiej** do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Jednocześnie, ze względu na przedstawione w recenzji walory pracy, jej duży wkład do teorii i praktyki, w szczególności do problematyki klinicznej psychologii zdrowia w obszarze psychoonkologii, wnoszę o wyróżnienia tej dysertacji.

